

Dénes Tamás – Farkas János

A HUMÁN TÁRSADALOM ELMÉLETE

Multistrukturális modell alapján

Gondolat Kiadó
Budapest, 2015

1. VEZÉRFONAL A HUMÁN TÁRSADALOMELMÉLETHEZ

„Vezetőre ismeretlen, vad tájakon van szükség.”
(Galilei)

Egy igazán új elmélet megismerése olyan gondolkodási kalandtúrához hasonlatos, amely valóban ismeretlen tájakon vezet át. Ezért Galilei fenti mottóbeli intelme szerint először egy segítő vezetőt, szellemi vezérfonalat nyújtunk át az Olvasónak. Ahogy az utazó számára a térkép és a valóság megfeleltetéséhez elengedhetetlen segédeszköz az iránytű, úgy mutat irányt ez a vezérfonal az elmélet mélyén munkáló törvényekben.

Ez a fejezet tehát afféle szellemi iránytűvel ellátott *világ(tér)kép*, amely rámutat a klasszikus metrikus gondolkodási sémák korlátaira, valamint arra, hogy egy új paradigmával, az *MsM multistruktúra modellel* az alapvető paradoxonok feloldhatók.

1.1. Metrikus versus multistruktúratér

Az emberi gondolkodás és az erre épülő társadalom mint rendszer természetes megjelenési formája a multistruktúra, működési módja pedig a struktúrák közötti általános asszociáció (maga az emberi agy is így működik!). Az ember által létrehozott társadalom, így a társadalmi gondolkodás mélyén azonban ott lappang a bevezetésben jelzett „megfigyelő paradoxon”. Ennek következménye, hogy a humán társadalom működése, azaz az információs cserefolyamatok (kommunikáció) „kényszerűségből” a kvantitatív gondolkodás felé konvergálnak, mivel a társadalom, mint az emberi agynál bonyolultabb befoglaló rendszer leképezése az ember számára csak leegyszerűsítésekkel lehetséges. A leegyszerűsítést a mérés során, vagyis a valóság empirikus leképezésekor alkalmazzuk, ami így gondolkodási sémáink részévé válik.

Általános értelemben a mérés során a mérendő dolgot összehasonlítjuk a mértékegységgel úgy, hogy a mértékegységet és a mérési eljárást is a magunk szempontjai szerint (szubjektíven) definiáljuk. Egy róf például eredetileg nem más, mint a rőtszakállú Barbarossa király szakállának hossza, egy hüvelyk, egy óra vagy éppen egy Celsius-fok és más mértékegységek is szubjektív konvenció által kiválasztottak.⁵

---

⁵ Az egymástól függetlenül megsokasodott és egymással igen nehezen összevethető mértékegységek utólagos egységesítési törekvése a 20. században kezdődött el (lásd pl. SI-mértékrendszer). De

A társadalom empirikus leképezésének további problémája, hogy a mérendő objektumok (pl. egyedek, csoportok, intézmények) nem homogének, de mindegyiket ugyanarra a metrikus térre képezzük le. Ha például egy kérdőívben kérdéseket teszünk fel a mérendő alanyra, melyekkel, mint különböző változókkal (mutatókkal, indikátorokkal) meg akarjuk mérni az egyed társadalmi nemét, életkorát, jövedelmét, iskolázottságát, vágyait, érdekeit, értékeit, szokásait stb., akkor e nem-homogén tulajdonságokat egyetlen „tulajdonság vektorba”, azaz a valós számok halmazán értelmezett metrikus térbe „kényszerítjük” bele.

A multistruktúráterben ezzel szemben egységes vonatkozási rendszerben értelmezzük a jelenségeket (rendszereket). Ekkor a korábbi kanonizált megközelítéssel szemben nem az ember virtuálisan metrizált és sokdimenziós vektorként értelmezett jellemzőiből indulunk ki, hanem a létező struktúrákból (társadalmi viszonyokból), amelyekben az egyedek (objektumok) meghatározott társadalmi minták formájában egymáshoz kapcsolódnak.

A klasszikus, élettelen tudományokból átvett mérési eljárásokkal az ember olyan kvantitatív (önmaga által létrehozott, virtuális), *metrikus térbe* konvertálta a társadalom multistruktúra terét, amely egyre kevésbé izomorf a valósággal.

Ezt az izomorfiahiányt észleljük a valósággal való összevetés (empíria) során, ezért kompenzáljuk olyan absztrakt fogalmakkal (pl. végtelen, semmi, valószínűség, igazság, ...), amelyeket az emberi agy végességénél fogva soha nem (lesz) képes közvetlenül verifikálni. Éppen ez a *hit általános fogalma és egyúttal megjelenésének alapja*, amely így tudományos rangra emelkedik, és axiómarendszerek formájában jelenik meg a tudományban.

1.2. A társadalmi változások triád szerkezete

Így a *társadalmi gondolkodás* a valós és virtuális rendszer, illetve jelenségleírások keveréke, amelynek eredője minden időpillanatban egy *kvázivirtuális világ(kép)*. A gondolkodási sémáinkban meglévő *virtualitás* (a virtuális fogalmak, értékek) aránya határozza meg a társadalom vezérlésének központosítási lehetőségét, azaz a hatalomkoncentrációt. Ez pedig éppen a *kizsákmányolás lehetősége, az anyag $\equiv$ energia $\equiv$ információ*⁶ birtokosai és kiszolgáltatottjai között.

A *humán társadalom* (a társadalmi evolúció) *alapvető szereplői* :

- *anyag $\equiv$ energia $\equiv$ információ **birtokosok*** (hatalom)
- *anyag $\equiv$ energia $\equiv$ információ **kiszolgáltatottak***

az egységesítés is csak a sokféleséget szünteti meg, nem az emberi, sokszor racionális szempontokra épített definíciókat.

⁶ Az *anyag $\equiv$ energia $\equiv$ információ ekvivalencia triádot* első közelítésben alapvetésnek tekintjük (lásd 2.1.1. fejezet), majd a 4.6.8.–4.6.9. fejezetekben bizonyítjuk érvényességét az *MsM* multistruktúráterben.

Multistrukturális társadalomelméletünkben egzakt módon levezethető, hogy a humán társadalmak története (evolúciója, „fejlődése”) az *anyag* $\equiv$ *energia* $\equiv$ *információ* ekvivalencia triád elemeinek arányváltozása (a virtualitás növekedése irányába), amely együtt jár a birtoklás koncentrációjának növekedésével. Vagyis, ahogy a hatalom megjelenési formája tolódik az anyagi megjelenésétől az információs felé, úgy virtualizálódik, azaz válik egyre megfoghatatlanabbá (aszimmetrikusabbá) a kiszolgáltatottak számára.

A konkrét *társadalomtípusok* csupán abban különböznek egymástól, hogy a hatalom mit és milyen arányban birtokol az *anyag* $\equiv$ *energia* $\equiv$ *információ* ekvivalencia triádból. A társadalmak alapvető működési törvényeit ez az arányeltolódás nem változtatja meg, amit elméletünkben a *társadalmi energiamegmaradás törvényének bizonyításával* demonstrálunk (lásd 4.11. fejezet).

Ezzel a megközelítéssel, egészen új társadalomképhez és tipizáláshoz jutunk, amelynek alapja, hogy a humán társadalmak „fejlődése” a hatalom egyre aszimmetrikusabbá válásával megy végbe. Ez pontosan azt jelenti, hogy az élettelen rendszereknél megszokott *kölcsönhatás törvénye* egyre kevésbé érvényesül, vagyis a hatalom (birtokosok) társadalmi erőhatása nem csupán egyre kisebb ellenhatást vált ki, hanem egyre virtuálisabb, tehát egyre kevésbé „(át)látható” a kiszolgáltatottak számára.

A humán társadalmak „fejlődése” (fejlődéstörténete) a *társadalmi gondolkodás virtualizálódásának története*.

A multistrukturális modellen alapuló társadalomelmélet megvalósítja Galilei tudományosság elé állított azon követelményét,⁷ amely a mi interpretációnkban azt jelenti, hogy minden fogalomra egzakt definíciót adunk, majd tételeinket ezekre építjük. Így a tételekbe foglalt állításaink (a társadalomtudományban szokatlan módon) egzaktan bizonyíthatóvá válnak.

Ennek eredményeként megszabadulunk azoktól a paradoxonoktól, amelyek abból adódtak, hogy alapvető társadalomelméleti fogalmakra szinonimaként használtuk az élettelen tudományokból átvett értelmezéseket. Így a társadalom leírásához szükséges fogalmakra sem voltak valódi társadalomelméleti definícióink, mint például a *társadalmi tömeg*, *társadalmi energia*, *társadalmi erő*, *társadalmi mozgások* (változások) *sebessége* stb.

---

⁷ „A természet nagy könyve a matematika nyelvén íródott” (Galilei).

1.3. Társadalmi paradoxonok és fejlődés

A társadalomelmélet alkalmazásai (főleg a társadalmi döntések előkészítése, a politika) szempontjából legkirívóbb a társadalmi evolúció alapfogalma, a *fejlődés* egzakt definíciójának és koherens elméletbe foglalásának hiánya. Különös tekintettel arra, hogy a 21. század gazdasági-társadalmi tervezésének zászlajára a „fenntartható fejlődés” jelszava íródott, hatalmas betűkkel.

Kötetünkben a társadalmi fejlődésnek nem csupán egzakt definícióját adjuk meg, hanem pontos elhelyezkedését a *társadalmi mozgások periódusos rendszerében (TMPR)*, amely 13-féle változást különböztet meg (lásd 4.10.2. fejezet). Ez a periódusos rendszer ad módot a humán társadalmak strukturális tipizálására, melynek segítségével földrajzi térben és történelmi időben távoli, vagy akár más élő társadalmakkal is jól összehasonlíthatókká válnak a humán társadalmak.

A társadalmak *MsM multistrukturatérbeli* modellezésével kimutatható, hogy a *társadalmi sajátidő*, akárcsak a *társadalmi energia és erő*, nem önálló dimenzió, hanem rendszertulajdonság.

A történelmi időskálán (kronológia) elhelyezkedő (stabilizálódó) virtuális *MsM(t)* multistruktúra fázisok képezik a *társadalomtípusokat*.

Nehezen túlbecsülhető, hogy az *MsM*-modellben nem csupán a pontos peremfeltételek mellett kimondható, de egzaktan bizonyítható is (nem csak az empirikus ellenpéldák hiányával) a *társadalmi energiamegmaradás törvénye*. Ennek demonstrálására mutatjuk be a 4.11.1. fejezetben az *Aréna-modellt*, amely jól illusztrálja a metrikus modell korlátait és a multistrukturális megközelítés szükségességét.

A 20. század vége óta, a nullaösszegű játékon alapuló társadalmakban, egyre erősödő *virtuális agárverseny effektus*⁸ azt mutatja meg, hogy a globalizáció megfordítja a „lassuló idő törvényét”, azaz *strukturális értelemben visszafejlődik a társadalom*. Sőt a természet és a társadalom természetes evolúciója „nem ismeri a globalizációt”, vagyis az évmilliókkal öregebb rendszerek nem tartották hatékonynak a „globalizálódást”. Ezért sem az élettelen, sem a humán társadalmon kívüli, többi élő rendszerek NEM GLOBALIZÁLÓDTAK. Ez a humán társadalom természetellenes találmánya.

Vagyis

a GLOBALIZÁCIÓ a társadalmi evolúció mutációja!

A mutációk sorsa pedig, hogy stabilizálódnak (ha „életképesek”) vagy eltűnnek.

⁸ „Érjük utol a nem létező nyulat egy virtuális agárversenyen!” Az effektus részletes kifejtését az 5.6.1. fejezetben tárgyaljuk.

A 4.1.–4.7. fejezetekben a társadalomra definiált strukturális fogalmak (*S-idő*, *S-távolság*, *S-sebesség*, *S-tömeg*, *S-energia*, *S-erő*) lehetővé teszik a társadalom multistruktúra terében (MsM^k) olyan fogalmak, illetve jelenségek egzakt értelmezését, mint a társadalmi változások (jelenségek) sebessége, gyorsulása, a társadalmi impulzus (erőlkés). Mindezekre épül a társadalom működését meghatározó MUNKA fogalma, amelynek pontos strukturális definíciójából levezethető a TÁRSADALMI TELJESÍTMÉNY egzakt meghatározása.

Ezen fogalmak eddig a bizonytalan lebegés stádiumában voltak. Marx nagyszerű kísérlete a munka és teljesítmény tudományos meghatározására és az arra épülő társadalomelmélet kidolgozására, a kvantitatív-metrikus térben való gondolkodás korlátozó jegyeit viseli magán. Ezért, ahogy távolodunk az élettelen rendszerekre még jól működő *kölcsönhatás törvényétől*, úgy növekszik a *paradoxonok* és „*megmagyarázhatatlan*” *jelenségek* száma (lásd 4.8. fejezet).

1.4. A humán társadalom „kétvérkörös” modellje

Elméletünket a humán társadalom *Kétvérkörös modelljében* foglaltuk össze, amelyet az 1.1. ábrán mutatunk be. Nem véletlen, hogy kötetünk számos ábrája között ez az első, mivel e fejezet címéhez hűen ezt az ábrát valóban szellemi vezérfonalként, elméletünk *világ(tér)képéhez* irányítúként adjuk át az Olvasónak.

Az 1.1. ábra *Kétvérkörös modell* blokkjainak rövid értelmezését, azaz a *humán társadalom működésének* vázlatát az alábbiakban adjuk meg (a blokkok azonosítására szolgálnak a [...] jelek közé írt számok):

[1]. A társadalom különböző multistrukturális szintjeire, absztrakt értelemben (azaz a társadalmi státuszváltozóktól egyelőre eltekintve) egyedi képességek, adottságok kerülnek be. Ezen a ponton kapcsolódik a társadalom az ősbibb befoglaló biológiai, természeti multistruktúra rendszerszinthez.

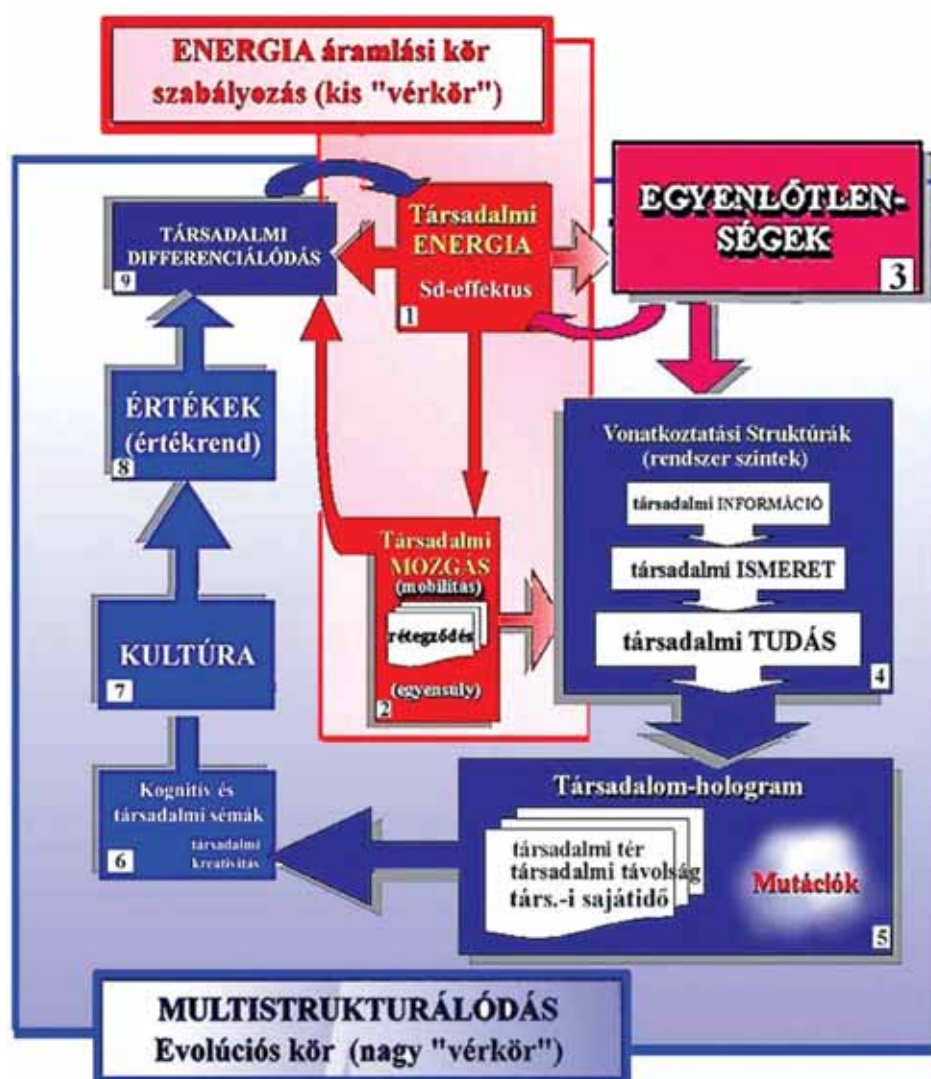
A nagy rendszerbe való beépülés az Sd-effektus, azaz a struktúradifferencia effektus alaptörvénye szerint megy végbe. Ez szociológiai terminológiával a potenciális társadalmi státusz, másképpen az öröklött társadalmi egyenlőtlenség, amelynek kompenzálása egy jól működő társadalomban a [2] és [3] blokkokon keresztül történik. Az analógia tökéletesen megfelel a véráram kis és nagy vércörének energiát szállító és tisztító hatásának.

***

[2]. A kis vércör tisztító, azaz szabályozó funkcióját az intézményrendszer látja el. Az intézmények tulajdonképpen stabilizálódtak, egyensúlyi részstruktúrák (akárcsak a biológiai „szervek”). Ez részben visszacsatol a [9] blokkbeli társadalmi differenciálódáshoz, hiszen az [1] blokkban belépett különbségeket módosult formában, magasabb multistruktúra-, azaz társadalmi szinten újratermeli.

A [2] blokk még részben kezelhető zárt alrendszerként, azaz a gazdasági logikának megfelelő nullaösszegű játékként. De figyelemmel kell lenni arra, hogy a [4] blokkon

A humán társadalom kétvérvörös modellje

1.1. ábra

keresztül a kimenete csatlakozik az evolúciós „nagy vérvörhöz”, amely már mindenképpen a nyílt rendszer tulajdonságaival rendelkezik.

***

[3]. Lásd az [1] és [2] blokkoknál leírtakat!

***

[4]. A társadalom rendszerszintjei a multistruktúrában egységesen értelmezhetők a [3] blokk felől belépő egyén és a [2] blokk intézményes alrendszerében. Ennek lényege az információ megfelelő vonatkoztatási struktúrákon való multistrukturálódása, azaz az *információ → ismeret → tudás visszacsatolós körfolyamat*. Ez a folyamat részben az

egyén struktúra időbeli fejlődése, részben az intézményi és technikai hierarchia mentén közelíthető.

A fejlődés strukturális értelmezése vezet át a társadalmi tér [5] blokkjába.

***

[5]. Itt érhetők tetten és az intézményes alrendszerrel ellentétben (lásd [2] blokk), csak itt kezelhetők azok a mutációk (kivételek), amelyek a kivételek törvényének értelmében az egész rendszer fejlődésére kihatnak, azaz a társadalom pozitív és negatív szélsőségei. Ebben az alrendszerben dől el a jelen és a jövő társadalmi struktúrája (társadalmi tér, társadalmi sajátidő, társadalmi energia stb.), azaz a társadalom mint rendszer egyensúlya, hierarchiája, az értékek virtualitása stb.

***

[6]. Az [5] blokk eredményeként (output) alakulnak ki azok az egyedi kognitív sémák, amelyek az [1] blokkba belépő absztrakt egyedek módosult változatai. Itt válik összevethetővé a társadalom kreatív társadalommá fejlődésének valósága, amely (akárcsak az egyén kreativitása) a társadalom túlélésének alapfeltétele.

***

[7]. A társadalom működésének kimenete, a társadalom magasabb multistruktúra szintjén a kultúra, amelynek a teljes társadalomhoz való visszacsatolása az „új” értékrend.

***

[8]. A társadalmi értékek rendszere az értékrend. Ebből világosan kitűnik, hogy egyetlen értékre nem épülhet értékrend(szer). A globalizálódás eredményeként létrejövő univerzális (csere)érték⁹ az értékrend elsorvadásához, vagyis az általunk „egyértékű társadalom”-nak nevezett formációhoz vezet. Ez olyan virtualizálódási folyamat, amelyre a természet sok millió éves evolúciója sem produkált példát, vagyis tekinthetjük a kronologikus időben még embrió korban lévő (néhány másodperces) emberi társadalmi evolúció mutációjának. A mutációk sorsa pedig, ritka kivételektől eltekintve, a kipusztulás.

Az értékek virtualitási foka határozza meg az értékrend struktúráját és annak virtualitását, amely alapvetően meghatározza a társadalmi differenciálódást és hierarchiát, vagyis a társadalmi struktúrát (lásd [9] blokk).

Tehát napjaink globális társadalmában a pénz mint univerzális (csere)érték dominál. Ennek eredménye az „egyértékű társadalom”, amelyben eltűnik az értékrendszer (hiszen egyetlen elem nem alkot rendszert!). Ennek megváltoztatása, az értékrendszer újraélesztése, csak a rendszer [4], [5], [6] blokkjaiban képzelhető el.

***

[9]. Lásd a [8] blokknál leírtakat.

---

⁹ Az univerzális csereérték (eszköz) a pénz és főleg a technikai fejlődés szülte úgynevezett pénzkímélő eszközök.